

Lik žene u komedijama Marina Držića

Šero, Sanja

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:340930>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku

Sanja Šero

**LIK ŽENE U KOMEDIJAMA MARINA DRŽIĆA
(*SKUP, DUNDO MAROJE*)**

Završni rad

Pula, 26. lipnja, 2017. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku

Sanja Šero

**LIK ŽENE U KOMEDIJAMA MARINA DRŽIĆA
(SKUP, DUNDO MAROJE)**

Završni rad

JMBAG: 0303018778, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Hrvatska renesansna književnost

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: Prof. dr. sc. Valnea Delbianco

Pula, 26. lipnja, 2017. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Sanja Šero, kandidat za prvostupnika hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 26. lipnja , 2017. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Sanja Šero dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Lik žene u komedijama Marina Držića (Skup, Dundo Maroje)* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 26. lipnja 2017.

Potpis

Sadržaj

Uvod	4
1. Ponešto o Marinu Držiću	5
2. Držićev teatar	7
3. Komedija <i>Skup</i>	10
3. 1. Ženski likovi u komediji <i>Skup</i>	11
3. 1. 1. Andrijana.....	12
3. 1. 2. Dobre	15
3. 1. 3. Variva.....	17
3. 1. 4. Gruba.....	18
4. Komedija <i>Dundo Maroje</i>	21
4. 1. Ženski likovi u komediji <i>Dundo Maroje</i>	22
4. 1. 1. Laura.....	22
4. 1. 2. Petrunjela.....	26
4. 1. 3. Pera	31
5. Žena viđena muškim očima	33
Zaključak	36
Literatura	37
Sažetak.....	39
Summary	40

Uvod

*S Marinom Držićem ulazi u hrvatsku književnost prvi put kazališni pisac od rase, koji redovito stvara u dodiru s glumcima i za pozornicu i kod kojega riječ nije gotovo nikad samo književna činjenica.*¹ Najveći renesansni komediograf, kako ga naziva Mihovil Kumbol, a kasnije potvrđuju generacije povjesničara književnosti, svoja najveća djela stvara u razdoblju od 1548. do 1567. godine. Njegove drame prikazivane su u pokladno vrijeme pred Kneževim dvorom i u Vijećnici, ali najčešće na pirovima uglednih obitelji. Mihovil Kumbol napominje da je dubrovački običaj bio takav da glumačke družine čine mladi, posebice vlastelinčići, kojima je zadatak bio organizirati pokladne zabave ili kazališne predstave. Četiri su Držićeve družine: Družina od Bidzara, Pomet-družina, Družina Gadzarija i Njarnjas-družina. Pomet-družina izvodi komediju *Dundo Maroje* 1551., a Njarnjas-družina izvode komediju *Skup* 1555. godine. Kakvi se ženski likovi pojavljuju u komedijama *Skup* i *Dundo Maroje*, najbolje će pokazati njihova analiza kroz ovaj rad. Komedija *Skup* sadrži četiri ženska lika: Andrijana, Variva, Grube i Dobre, a komedija *Dundo Maroje*: Laura, Petrunjela, Pera i Perina baba. Ženske likove predstaviti ćemo kroz dvije glavne skupine Richarda Hosleya (njegove studije o Plautu i Terenciju: *Formalni utjecaj Plauta i Terencija*) koje su glavni predstavnici rimske i renesansne komedije: primarne i sekundarne.² Iako se mogu podijeliti i na statične i dinamične likove, možemo reći da komiku upravo čini spoznaja da su, bez obzira na podjelu, svi likovi statični jer ne uviđaju mogućnost promjene u situacijama u kojima se nalaze. Budući da Držić pozornicu vidi kao presliku stvarnosti, *njegove komedije žive u prvom redu od zabavne izmjene događaja i njihovih kombinacija, iscrpljujući se u toj igri zapleta, iznenađenja i lake veselosti.*³

¹ Kumbol, Mihovil, „Marin Držić“, *Putovima kanonizacije, zbornik radova o Marinu Držiću 1508. – 2008.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2008., 163.

² Nav. prema B. Senker

³ Isto, 179.

1. Ponešto o Marinu Držiću

*Sam Marin Držić majstor je od odraza, on je autor koji nastoji svojim čitateljima podmetnuti zrcalo u kojemu bi osim vlastitoga odraza prepoznavali i dio igre između teksta i njegovih značenja odnosno između teksta i zbilje u koju je isti uronjen.*⁴ Rođen je u mnogobrojnoj dubrovačkoj, trgovačkoj obitelji 1508. godine. Bio je upravitelj crkve Svih svetih (Domino) u Dubrovniku i Sv. Petra na Koločepu. Godine 1538., zbog njegova zanimanja za glazbu, Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike izabralo ga je za orguljaša stolne crkve Sv. Marije. Iste godine dodijeljena mu je potpora za odlazak na studij u Italiju u iznosu od 30 dukata. Godine 1539. već studira u Sieni, a godine 1541. Senat je odlučio, a Opće vijeće potvrdilo njegov položaj vicerektora Sveučilišta. U svom mandatu obavljao je i dužnost rektora. Susret sa Sienom i drugim talijanskim gradovima smatra se presudnim za usvajanje znanja o kazališnoj umjetnosti koja se u njegovom rodnom Dubrovniku još uvijek nije dala ni naslutiti. U korist njegove ljubavi prema kazalištu govori i podatak da je 1542. godine u privatnoj plemićkoj obitelji glumio ljubavnika u predstavi neke bezimene komedije. *Sienska policija vodi istragu o jednoj predstavi u privatnoj kući. U predstavi je sudjelovao i Držić – rektor igrajući ulogu ljubavnika. Sudionici su bili oštro kažnjeni, ali su vlasti prema Držiću bile blage zbog njegova visokog društvenog položaja.*⁵ Vraća se u Dubrovnik gdje susreće austrijskog grofa Kristofa Rogendorfa, kojeg se smatra tajnim agentom u službi španjolskog dvora. S njim putuje u Beč 1545. godine, zatim u Carigrad, te se vraća u Dubrovnik i ponovno biva pod istragom prijateljevanja sa austrijskim grofom. Slijede godine u kojima Držić aktivno stvara svoja djela: 1548. godine „prid dvorom“ je izvedena danas izgubljena komedija *Pomet*. Izvodila ju je Pomet-družina. Godinu dana kasnije, 1549., „prid dvorom“ je izvedena i pastirska igra *Tirena*, za koju Držić dobiva brojne kritike od svojih sugrađana koji su mislili da je plagirao Vetranovića. Mavro Vetranović piše *Pjesancu Marinu Držiću u pomoć* kako bi pomogao Držiću da spere ljagu sa svojega imena. Godine 1550. izvedena je najkraća Držićeva komedija, *Novela od Stanca*, komedija u stihu, na piru Martolice Hajdinova. U Mlecima je 1551. godine tiskana Držićeva knjiga, *Pjesni ujedno stavljene s mnogim družim lijepim stvarima*. Iste godine, na piru u kući

⁴ Sablić Tomić, Helena, „Ima li Držića u suvremenoj hrvatskoj prozi?“, Dani Hvarškoga kazališta: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* (1), 2009., 291.

⁵ Novak, Slobodan Prosperov, *Planeta Držić*, Cekade, Zagreb, 1984., 76.

Pjorovića izvode se *Tirena* i *Venere*. U Vijećnici Kneževa dvora Pomet-družina predstavlja komediju *Dundo Maroje*. U preonici vune 1552. godine Družina Gardzarija izvodi komediju *Pjerin*. Sačuvani se samo nepovezani spisi. Dvije godine nakon Družina Gardzarija izvodi komediju *Džuho Krpeta* koja je djelomično sačuvana, zatim proznu komediju *Mande* i *Arkulin*. Nije poznato mjesto njihovih uprizorenja niti kojim su se redom prikazivale. Uz komediju *Dundo Maroje*, još jedna velika Držićeva komedija, *Skup*, prikaza je 1555. godine. Izvela ju je Njarnjas-družina. U prologu je najavljen povratak pastirskim igrama. Godinu dana kasnije, na piru Vlaha Sokorčevića izvodi se pastorala *Grižula*. Dubrovačke se vlasti 1558. godine protive izvođenju Držićeve jedine tragedije *Hekube* zbog mišljenja da bi njeno izvođenje moglo uznemiriti gledateljstvo. Tragedija je ipak izvedena godinu dana kasnije. Izvela ju je Družina od Bidzara. Držić napušta Dubrovnik 1562. godine i odlazi u Veneciju gdje mu boravi brat Vlaho. U Veneciji dobiva mjesto kapelana mletačke biskupije. Šalje pisma Cosimu Mediciju, 1566. godine, moleći ga pomoć u rušenju dubrovačku vlast. Pisma su pronađena 1930. godine u firentinskom Nacionalnom arhivu. Držić umire u Veneciji 1567. godine gdje je i pokopan u zajedničkoj grobnici bazilike Svetih Ivana i Pavla.

2. Držićev teatar

Smatra se kako su Držićev boravak u Sieni i posjećivanje drugih talijanskih gradova ostavili znatan utjecaj na njegov književni opus koji je rezultat poznavanja kako suvremenog talijanskog, tako i antičkog teatra. Gradeći strukturu svojih djela, oslanjajući se na klasičnu baštinu prije svega talijansku, uspijeva ju prilagoditi prostornim i društvenim svojstvima našeg podneblja prikazujući domaću tradiciju prožetu folklornim duhom i našijenskim govorom. Pozornicu shvaća kao mjesto na kojemu se može reći sve: sve ono što se prešućuje, sve ono što se šapuće među ljudima i sve ono što se niti ne smije izgovoriti. *Odnos između fikcije i zbilje vidi Držić kao nešto posve problematično, a ujedno i privlačno: često je u njegovim tekstovima riječ o tome kako fikcija nalikuje na zbilju, a zbilja na fikciju, i kako se to dvoje može pomiješati.*⁶ Njegova djela raznovrsne su tematike koju prenose raznovrsni likovi. *Vitalnost njegovih gradskih i seljačkih, vlasteotskih i pučkih, domaćih i stranih likova izravno ovisi o vjernoj reprodukciji njihova autentičnoga govora primjeren njihovom podrijetlu, zanimanju i karakteru pa njegov komediografski izraz nije obilježen knjiški intoniranom monotonijom nego raznolikošću i kontrastima, kojima jedinstvenu ravnotežu pišćeva individualnog stila pridaje prava mjera komunikativne uvjerljivosti.*⁷ Antiteza je glavno načelo svake Držićeve drame. Obuhvaća prikaze ambijenata (selo – grad), prikaze likova (gospodari – sluge, stari – mladi, mudri – ljudi, čestiti – pokvareni) te prelazi na prikaze najviših svjetonazorskih razina: prolog Dugoga Nosa u komediji *Dundo Maroje*: antiteza između ljudi nazbilj i ljudi nahvao. Osim antiteze komediju karakterizira i pojam „komična maska“. Dakle, u njegovoj komediji likovi kao i glumci pripadaju višem broju družina i višem broju radnji čineći cjelinu. Komedija se temelji na nizu opozicija koje stvaraju zaplet preko kojih se grade zamršeni odnosi. Boris Senker prikazuje klasifikaciju tipičnih maski Richarda Hosleya (studija o Plautu i Terenciju: *Formalni utjecaj Plauta i Terencija*) koje su glavni predstavnici rimske i renesansne komedije:

1. primarni muški likovi (mladići, starci i sluge),

⁶ Držić, Marin, *Dubrava u komediju stavljena*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1996., 14.

⁷ Čale, Frano, *Tragom Držićeve poetike*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Kulturne djelatnosti, Biblioteka 25, Zagreb, 1978., 77.

2. primarni ženski likovi:

- djevojke: pripadaju višem staležu, a karakterizira ih ili popuna aktivnost ili potpuna pasivnost (Andrijana u komediji *Skup*, Pera u komediji *Dundo Maroje*),
- kurtizane: preljubnice ili otimačice muškaraca (Laura u komediji *Dundo Maroje*),
- gospe: udane mlade žene ili udovice (Dobre u komediji *Skup*),

3. sekundarni likovi dijele se na česte i rijetke. Među čestim sekundarnim likovima pronalazimo:

- sluškinje: u Držićevim komedijama često se nazivaju djevojkama ili godišnjicama (Variva i Gruba u komediji *Skup*, Petrunjela u komediji *Dundo Maroje*),

4. likovi kreacije renesansne komediografije: negromanti (negromant Dugi Nos u komediji *Dundo Maroje*).

Boris Senker navodi kako se pripovjedačeva odsutnost manifestira predstavljanjem likova kroz monolog ili dijalog. Likovi se dijele na statične i dinamične. Dinamični likovi su uključeni u tijek radnje za razliku od statičnih o kojima doznajemo upravo preko dinamičnih likova. Ipak, obje ove skupine se mogu okarakterizirati kao statične zbog nepodložnosti promjenama u situacijama koje od njih to zahtijevaju. Nepodložnost promjenama dovodi do suprotnosti koje stvaraju komiku. *Da bismo unaprijed donekle shvatili otkud te suprotnosti, taj prividni eklektizam, moramo još jednom naglasiti: knjiški mitološki motivi i autentični pastirski likovi, petrarkizam i antipetrarkizam, neoplatoničarske varijacije i najprizemnija realističnost, pravi i preokrenuti svijet komedije, ljudi nazbilj i ljudi nahvao, ludi i mudri, dubrovačko rodoljublje i pokušaj obaranja vlastodržaca s pomoću stranaca, obilje antiteza na svakoj stranici, u svim djelima, kao temeljna artikulacija stila – to su očevdini oblici protuslovlja i jasni znaci ambigviteta društvene i političke situacije u kojima je svijet promatrao i o njemu složenim i mnogoznačnim opusom govorio lirski, komični i tragični pjesnik Marin Držić.*⁸

⁸ Isto, 14.

Što se Držićevih likova tiče, možemo reći da su sluge najbrojnija i aktivnija skupina. One su zasebne individue koje aktivno utječu na živote svojih gospodara, ponekad vrlo vješto i spretno, a ponekad nevješto i aljkavo. Ukoliko se uzme u obzir njihova važnost kao i učestalost pojavnosti, mogli bismo zaključiti da sluge mogu spadati u skupinu primarnih likova. Zanimanje za čovjeka i ljudski karakter u kojem Držić pronalazi neiscrpnu mogućnost stvaranja komike, *nadvisuje sve ostale u tom stoljeću dosežući razinu značajnih europskih pisaca koji su se napajali na zajedničkim izvorima.*⁹ Držić nije stvarao poetiku nijedne zbilje, fragmentarno je izražavao svoje spoznaje o svijetu prikazujući nam društvo u najrealističnijim tonovima.

⁹ Držić, Marin, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, priredio Frano Čale, Školska knjiga, Zagreb, 1976., 1989., 7.

3. Komedija *Skup*

Komedija *Skup* starija je neg moj djed i pradjed, starija je neg stara komarda, gdje se djeca sad kuplju, starija je neg kruh potor, sva je ukradena i nekoga libra starijeg neg je staros, - iz Plauta, djeci ga na skuli legaju.¹⁰ Pisana je prozom u pet činova. Sačuvana je u *Rešetarovu rukopisu* čijim se nastankom smatra šesnaesto stoljeće. *Zlatni je Kum neće. Je li što drugo?*¹¹, ovom rečenicom završava nepotpuni rukopis u kojemu je sačuvana komedija. Prikazana na piru Saba Stjepanova Palmotića (Sabo Gajčinov) i Nike Crijević. Njihov bračni ugovor sklopljen je 22. svibnja 1553., ali nije navedeno kada će mladenka prijeći u mladoženjinu kuću, iako Sabo odmah prima miraz od tisuću dukata. Đuro Matijašević bilježi 1555. godinu kao godinu izvedbe navedene komedije. Godina izvedbe dovedena je pod sumnju zbog toga što je cijeli mjesec ožujak 1555. godine padao u vrijeme korizme, vrijeme u kojem se ne smije ni pirovati niti javno manifestirati. Komediju izvodi Njarnjas-družina kako navodi Satir u prologu: *Njarnjasi su glave od svijeh kompanjija; Njarnjase je večeras tokalo da učine maškartu.*¹² Ipak se ne zna sa sigurnošću tko komediju izvodi jer se iz zamršene Držićeve retorike može iščitati drugost: *Uvezli su njeke mlade ki nijesu prije nigda arecitavali, koji, za rijet vam sekret koji sam od njih izeo, neće dobro a posta arecitat; hrane se kad se od njih ki oženi.*¹³ Služeći se prijepisom iz *Rešetarova rukopisa*, Franjo Petračić 1875. godine prvi put tiska komediju *Skup*. Svakako treba napomenuti da je izgubljeni kraj nadopunio Mihovil Kombol za predstavu u režiji Branka Gavella, što je ujedno prva novovjekovna izvedba integralnoga teksta komedije. Izvedba je održana 13. rujna 1950. godine u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu.

Osnovu svoje komedije Držić crpi iz latinskog predloška komedije *Aulularia* (Ćup), Makcija Plauta. Posebno mjesto u komediji čini prolog kojeg izriče Satir, lik koji je češće zastupljen u pastoralnoj nego u komediografskoj dramaturgiji. Sva specifičnost tog lika jest upravo u raspletanju Držićeve zamršene retorike. Na samom početku prologa Satir se pita: *Ma gdje sam ja ovo? Jesam li ja Stijepo?(...) I Stijepo sam i satir sam: kako Stijepo gostom se ne pripadamo, – kako satir, da vam povijem*

¹⁰ Isto, 42.

¹¹ Isto, 84.

¹² Isto, 42.

¹³ Isto, 41.

*smjeh (...)*¹⁴. Kroz ove riječi komedija dobiva novu dimenziju, dimenziju *refleksivne svijesti o sebi samome*¹⁵, u kojoj satir nije samo satir, niti je samo glumac, već nositelj cjelokupne igre kojom Držić nastoji prikazati apsolutnu istinu poručujući *da je slobodnom pjesničkom imaginacijom moguće preobraziti sve, pa i ljude koje svakodnevno susrećemo i poznajemo.*¹⁶ Sve se pretvara u ono što pisac želi, stoga je piščev glas sveprisutan. Zbog piščeve sveprisutnosti često se uspoređuje njegova htijenja, patnje, muke i sumnje sa likom Skupa koji je s jedne strane čovjek nahvao, a s druge strane čovjek nazbilj (onaj koji daje sve i koji bez svega ostaje). Držićevi likovi *bili su stvarni ljudi njegova vremena, živi modeli odabrani iz suvremene stvarnosti kao izraz njegovih nastojanja da preplete fikciju i zbilju, da zbivanje aktualizira i učini ga podatnijim gledateljima koji su u predstavi prepoznavali autentične situacije i pojedince, oživljene usmenom tradicijom ili njihovim vlastitim iskustvom, u prirodnoj govornoj ili tjelesnoj komunikaciji, poslom koji su obavljali, situacijama u kojima su se zatjecali na prostorima Grada, imenima i nadimcima koje su nosili.*¹⁷ Smjestio ih je u Njarnjas grad, kojeg su Njarnjasi zidali, a čija energija odašilje socijalne poruke koje ne čine ovu komediju samo prijepisom predložka poznate teme škrtosti, one oživljavaju nekadašnji Dubrovnik. Nakon komedije *Skup*, komedija kao žanr dugo nije bila prisutna u Dubrovniku. Bilježi se izostanak oko jednog stoljeća, sve do pojave prve smiješnice Jerke Škripala 1656. godine.

3. 1. Ženski likovi u komediji *Skup*

Među četrnaest likova koji se pojavljuju u komediji *Skup* četiri su ženska lika: Andrijana, Dobre, Variva i Gruba. Kao što je već poznato, Držić svoje komedije temelji na antitezama, pa je i ovdje u prikazu ženskih likova prisutna antiteza kao osnovni pokretač radnje:

- mladost – starost: ovu antitezu možemo iščitati između četiri ženska lika zastupljena u komediji. Prije svega dviju godišnjica: Varive koja predstavlja staru Skupovu godišnjicu i Grube koja predstavlja mladu Dživovu godišnjicu. Zatim

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Stojan, Slavica, „Autentični stanovnici Držićeva Njarnjas-grada“, Dani Hvarškoga kazališta: *Grada i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* (1), 2009., 18.

¹⁷ Isto, 17.

Andrijana, kći škrcu Skupa zaljubljena u Dobrinog sina Kamila, predstavница mladih nevjesta naspram Dobre, majke Kamila zaljubljenog u Andrijanu, predstavница „stare škole“ položaja žena u šesnaestostoljetnom Dubrovniku,

- žena – muškarac: iako se ženske likove smatra sekundarnim, a muške likove primarnim, ovom antitezom ćemo prikazati kolika je uloga ženskih likova u cjelokupnom tijeku drame,
- gospodar – sluga: Variva, godišnjica, naspram Skupa te Gruba, godišnjica, naspram Džive.

Radnja komedije svodi se na dvije temeljne fabularne linije koje se kroz cjelokupnu komediju isprepliću:

1. Skupova opsjednutost „tezorom“: prikaz škrcu koji ne hini ni vlastitu kćer izgubiti radi zlata,
2. ljubavna priča između Andrijane i Kamila koja nailazi na prepreku upravo zbog prve fabularne linije, Skupove škrtosti koja nadilazi očinsku ljubav i u prvi plan stavlja ponudu staroga, bogatog Kamilovog dunde, Zlatnog Kuma, koji traži Andrijaninu ruku bez prćije.

3. 1. 1. Andrijana

Iako je lik Andrijane izuzetno bitan za drugu fabularnu liniju, jer se uz Kamila smatra predstavnicom ideala ljubavi, pojavljuje se svega dva puta i to u četvrtom: *Nemo', ćaće! Brižna, oto ju na mjestu ūbī*.¹⁸, i šestom prizoru prvoga čina. Obje njene kratke replike javljaju se iz kuće što nam ujedno govori da se njen lik nije pojavljivao na sceni. O Andrijani zapravo saznajemo neposredno kroz druge likove, prije svega preko njenog oca Skupa, zatim njenog vjerenika Kamila i stare Skupove godišnjice Varive. Jedan od takvih primjera imamo u petom prizoru drugog čina u kojem se Skup i njegova godišnjica Variva svađaju zbog njegove odluke da kćer oženi Zlatnim Kumom koji će mu kćer uzeti i bez „zlatne prćije“. Kroz taj primjer možemo iščitati razlikovnost

¹⁸ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 47.

između viđenja gospodara, Skupa, i viđenja godišnjice Varive. Za opis odnosa između gospodara i sluge poslužit će i pogrдна imena kojima Skup naziva svoju sluškinju, ali i pogrđni odgovori kojima se ona brani. Naglasit ćemo i motiv ženidbe: ovdje se ističu neke vrijednosti koje ženidba mora imati, poput prčije i mladenaca.

Variva: Brižna, za onu starežinu djevojčicu od šesnaest godišta?!

Skup: Nut magarice! Da to smo mi stari naodmet?

Variva: Da, i ti se oženi kad valjaš.

Skup: (...) Ma na uboštvu ne daju ženâ. Pođ' reci Andrijani da se lijepo obuče. I spremite kuću ne da' u kuću nikome dokle ja ne dođem (...)¹⁹

U devetom prizoru prvoga čina Variva obavještava Kamila o Skupovom naumu da kćer oženi drugim muškarcem radi novca. Budući da se tom obavijesti na Kamila srušila sva nesreća, on od ljubavnih jada umire od boli. Preko Kamilovog lika najviše doznajemo o Andrijaninoj ljepoti i o njihovoj ljubavi:

Kamilo: U njoj stoji da ariva; a zna koliku joj ja ljubav nosim, budući joj ja obećao, a ona meni vjeru dala. Ni se može razvrć, - nije razlog, ni bih to mogao podnijet, - prije bih život izgubio.²⁰

Godišnjica Variva velika je zagovornica realizacije nemoguće ljubavi između Andrijane i Kamila. Ona prerasta svoju prvotnu ulogu stare Skupove godišnjice i postaje nositeljica svjetlosti i Kamilov jedini izvor nade.

Variva: Jaohi, Kâmo, što to govoriš? Ona mre da se s tobom sastane i da učini koliko joj ti zapoviješ, a to er hoće tvoja i živjet i umrijet.²¹

Držić se preko Varivinog lika i njene vjere u ljubav poigrao petrarkističkim motivima za postizanje komičnosti radnje:

Variva: Kâmo, Andrijana i ja, žive i mrtve, tvoje!²²

U šestom prizoru drugog čina, kroz likove Varive, Kamila i Munua, spoznajemo zapravo koliko je sudbina tako pasivnog lika, Andrijane, mučna. U ovom prizoru prikazana je kao žrtva života i loših odluka vlastitog oca, a zbog čega joj je uskraćena toliko željena ljubav.

¹⁹ Isto, 58.

²⁰ Isto, 50.

²¹ Isto.

²² Isto.

*Variva: Brižna, bolje bi druge da se rode na ošpedalu er bi ih tkogod za ljubav božju udao za koga bi se moglo, i ne bi ih ovako u more metali. Što će ovoj bolje bit u toga starca neg joj je doma s ćaćkom bilo? Sit će i odjevena bit, a doma je ono lačna i gola hodila, – nut neboga! Ah, Kamilo, gdje si? Kamilo, izgubi tvoju Andrijanu!*²³

Saznavši da je Andrijanin ženik njegov dundo, Kamilovo srce probada nesretna sudbina, *ajme, Variva, ubode me! Ajme!*²⁴ Cijela tragičnost njihove ljubavi pretvorena je u komičnost zahvaljujući teatralnosti koju stvara lik Varive:

Kamilo: Ajme, da to će bit, a nije sad moja?!

*Variva: Sada je tvoja: meni je rekla er bi prije u more skočila neg bi za inoga neg za tebe pošla.*²⁵

Variva preuzima Kamilovu i Andrijaninu sudbinu u svoje ruke dajući se u Kamilovu milost. Ona će biti ta koja će razgovarati s Andrijanom i učiniti da njihova čestita ljubav pobijedila puku pohlepu. Andrijanu (*mahnitu, brižnu*) itekako možemo okarakterizirati kao mučenicu oko čije sudbine se vrte i konce pletu neki drugi likovi. Njenu bol možemo osjetiti preko trzaja drugih likova. Ta bol izazvana je nezadovoljstvom očeve odluke da je tako mladu da starom Zlatnom Kumu. Sav njen plač, čupanje kose i jadikovanje Držić koristi kako bi što zornije i istančanije prikazao glavninu prve fabularne linije, Skupovu škrtost: *Tko ima udavat kćer, ima febru kvotidijanu uza se, koja ga ne čin spat ni mirovat noć ni dan; tko paka vjeri kćer i udava ju ima pez na sebi, gòra mu je na pleću pod kojom se pridira. Ja pođoh na komardu da spravim, da kupim, da časno dovečer dočekam zeta; ono drago a ono draže, onoga nije a ono se hoće; a tko se hoće počtit, trijeba je tresnut tobocem! Bogme se ja neću pridrijet, i ako hoću pokrit tezoro, trijeba da se činim ubog; ionako, ako je tko što čuo da je u mene tezoro, scijenit će za čerto da ga imam(...)*²⁶, škrtost koja seže toliko daleko da niti ne primjećuje Andrijanine godine: *Zrjela ve je, sva je žena (...)*²⁷ Kroz lik Andrijane Držić nastoji prikazati položaj vlastelinskih kćeri kao i ženidbene običaje Dubrovnika u šesnaestom stoljeću. *U prostoru Držićeve komedije ona je, dakle, tek dobro „kostumana“ dubrovačka mladica, ali nikako nije i „konsumana“ (...)*²⁸

²³ Isto, 58-59.

²⁴ Isto, 59.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto, 66.

²⁷ Isto, 56.

²⁸ Novak, *Planeta Držić*, 111.

3. 1. 2. Dobre

Andrijanina antiteza jest Dobre, Kamilova majka, utjelovljenje svih moralnih načela jedne starije dubrovačke gospođe šesnaestog stoljeća. Već u prologu Satir spominje jednu svekrvu koja Njarnjasima ne dozvoljava prikazati vilu koju su pripremili:

*Ah, ove svekrve! Da mogu ove mladice bez svekrva bit dobro ti bi im bilo! Svekrve, svekrve!vazda kore, vazda karaju, vazda psuju, vazda nemirne!*²⁹

*A neboge nevjeste ne smiju se ni tužit, obikle ih su. Neg kad im prem dodiju, trče s rukami u pazuhu, muče, tako im i omiču smokve i roge.*³⁰

Njena funkcija u cjelokupnoj komediji jest prepreka ljubavi između njenog sina Kamila i njegove odabranice Andrijane. Prvi put se pojavljuje u desetom prizoru prvoga čina u razgovoru sa svojim bratom Zlatnim Kumom.

*Dobre: (...) Dobro da mi žene scijenjene smo zamalo u stvoru, i da ne imamo pamet mušku ma djetinsku, koja se, kako i slaba grana, na svaki svjet obrće, ili lud ili mudar, i prije na lud nego na mudar; ništanemanje ljubav ku ja nosim momu bracu, mudru me čini da mu uspomenem što je razlog i što čini za tebe (...).*³¹

Savjetuje bratu produžetak loze iako se već pobrinula za njegovu sudbinu pronalazeći mu odabranicu koja ima prćiju, na što Zlatni Kum odgovara: *Neću gospóđā u kući, hoću djevojku kojoj ću ja gospodar bit, a ne ona meni. Ja ne imam potrebu od imanja.*³² Dakako, ovdje se može iščitati aniteza starost – mladost, starac naspram mlade djevojke kao i antiteza muškarac – žena, igra moći preko prćije. Iako je Dobre lik kroz koji Držić nastoji prikazati materijalizam, ona svakako zna kako i koliko daleko može ići u nagovaranju svoga brata. Upravo u tom nutkanju već gotove ponude, pronađene žene s „prćijom“, Dobre odstupa prikazujući se kao manje vrijedna, nedostojna savjetovanju muškarca. Ona je Držićev lik koji utjelovljuje stariju ženu: pametnu, razboritu majku koja u svojim rukama drži konce života i direktno utječe na njih. Najveće suprotstavljanje njenim zastarjelim stavovima iskazuje Dživo. Smatra se

²⁹ Držić, Marin, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 42.

³⁰ Isto.

³¹ Isto, 51.

³² Isto, 52.

kako se kroz njegov lik Držić oglasio protiv dubrovačke svakodnevice, protiv pravila, običaja i reda koje su morale poštovati dubrovačke nevjeste, a koje su Dobri glavna tema ogovaranja, kritiziranja i ironiziranja. Dobro kritizira Dživovu ponudu da pristane imati nevjestu koja bi joj bila pomoć ili zamjena u kućanskim poslovima: *Odmjena u kućne posle?! Nemoj mi, Dživo, spovijedat što su sadanje nevjeste! Od sadanjijeh nevjesta nije neg spat do podne; a kad se ustane, dvije djevojke nijednoj nijesu dosta da ih sapinju i oblače. A kad se obuku, jedva do objeda mrdajući oko glave njeke čičke od kosa zavijajući i pri zrcalu – uh, tuga me je govorit! – čerse, zle česti, a pak se u crkvu dođe, a mise se sve svršile.*³³ Kroz Dobrine opise dubrovačkih nevjesta nazire se nekadašnja svakodnevica i raskoš odjeće. zastupljeni su petrarkistički motivi uređivanja kosa. Dobro kritizira i spremnost na rad mladih djevojaka: *Rade – ruke u tikvici držeći; s funjestre na funjestru svilice klubačac naviju, pomrdaju u čestjelicu zlatnu, iglenicu od srebra zatvore i otvore, a djevojke se zovu, a posli su: cvijetje se kupuje; u dumama, u Čičilija, u Justina po rusate se vodice posila.*³⁴ Netrpeljivost koju Dobro osjeća naspram mladih dubrovačkih djevojaka možemo svrstati u antitezu starost – mladost. Posebno naglašava manjak poštovanja i lijenost kao popratnu pojavu, uspoređujući svoju valjanu mladost s raskalašenom mladosti djevojaka: *I mi smo mlade i gizdave bile, ali smo u ognjište ulazile, a nijesmo tolika čuda činile. Nebogo, mi o Ave – Mariji ustajahomo, a moj pokojnik – pokoj mu duši! – rekao bi mi: „Dobre, ti se ćeš ištedit, docna ležeš, a odveće s utra ustaneš, nemo!“ A ja, dokle bi on ustao, dva vretena bih naprela, objed bih naredila, sto posala bih učinila.*³⁵ (...) *Šavci za da do ženskih bječava i kroje i šiju i krpe. Jes, mi smo tako čnile.*³⁶

Svi Držićevi, već onda suvremeni, pogledi na svijet prikazani su stalnim suprotstavljanjima Dobri kroz lik Džive: *Ne daju ih oci za godišnice s tolicijem prćijami, ma da su gospođe i da zapovijedaju. Ja mojoj ne dam da toliko s jutra ustaje; drago mi se je u odru š njom ovako porazgovarati ujutro. Komu je žena draga, i sve mu je drago što čini. A jeda nam su robinje? Godišnjice za ognjište, preslice za kudjelju, a vladika da zapovijeda u kući!*³⁷

³³ Isto, 63.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, 64.

³⁷ Isto, 63., 64.

3. 1. 3. Variva

Variva je stara Skupova godišnjica koja se pojavljuje u prvom prizoru prvoga čina u razgovoru s mladom godišnjicom Grubom. Variva na samom početku nagovještava dramsku radnju: (...) *Andrijana je čula da ju hoće dat otac nekomeu zlostaru koji vele da je bogat. Htio bi je dat bez prćije, er naš zlostar ne ima, ako bi joj i htio dat prćiju.*³⁸

*Gruba: Vari, Vare, pakao vari!
S mladijem mladi,
S starijem stari!
Da' mi mlada,
ne hajem glada;
ako me je mlad ubio,
ali mi je, brajo, mio.
Voljela bih ja mlada gospodara, nego stara.*³⁹

Ovim stihovima, koje izgovara mlada godišnjica Grube, istaknuo se motiv pakla koji se usko povezuje s Varivom i njenim teškim životom kod gospodara Skupa. Njeno ime možemo povezati s glagolom „variti“ što upućuje na njenu svrhu godišnjice. Nakon najave dramske radnje, Variva je prikazana kao žrtva Skupovih optužbi o krađi njegovog „tezora“:

*Skup: Magarico, što iščekuješ na vratijeh? Da ja izidem, je li? Da razvrćeš što je po kući?*⁴⁰
*Variva: (...) Da ti hoću ukrasti, ne bih ti imala što ukrasti, neg paučina...*⁴¹

Ovo su jedina dva lika koja se otvoreno sukobljavaju na sceni. Zbog svoje mahnitosti za blagom i čvrstim uvjerenjem da su se svi urotili protiv njega, prije svega njegova godišnjica, Skup ne hini posegnuti za udarcima bilo fizičke ili psihičke naravi, nazivajući Varivu pogrđnim imenima; „zla žena“, „magarico“, „starežino“ itd. Zbog svoga nezadovoljstva, gladi te Skupovog zlostavljanja, Variva se bori za idealnu ljubav Kamila i Andrijane, tj. bori se protiv Skupa kojeg naziva „zlostar“.

³⁸ Isto, 44.

³⁹ Isto, 45.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

3. 1. 4. Gruba

Gruba je mlada Dživova godišnjica koja se po prvi put pojavljuje u prvom činu, u prvom prizoru u dijalogu s Varivom, starom godišnjicom: *Sjetan ti život i s gospodarom! Prava si Variva koja pakao š njime variš.*⁴² Gruba je čista suprotnost Varivi. Osim antiteze starost – mladost svakako možemo reći kako je Grubin položaj znatno povoljniji od položaja njene kolegice godišnjice. Gruba je Dživova službenica, koja poštuje svoga gospodara i koju njen gospodar poštuje. Gruba suosjeća s Varivom, suosjeća s Andrijanom te posebno ističe nepovoljnost uvjeta dubrovačkih godišnjica. Već u prvom prizoru prvoga čina možemo primijetiti Grubino nezadovoljstvo svojim imenom: *gruba ti gospođa bila i s imenom makar i tko mi ga nađeđe! Nije mi života, sjetna, s ovijem hudosrječnijem imenom. Duša mi pođe s vražijijem vrguličići, od kojijeh ino nije čut, ni im je ino u ustijeh neg gruba.*⁴³ Iako je Variva naziva „dragom“, zbog njenog ponašanja često možemo uočiti kako je i Variva, ali i Kamilo, Dživo i Munuo nazivaju „djavolicom“. *Gruba: Uh, ne bih stara muža! Ono gdje kašlju, a, brižni, ne mogu ni hodit, a neg, a neg da (...).*⁴⁴ Gruba otvoreno govori o seksualnosti i o „nemoći“ starijih muškaraca, zbog čega je Variva neprestano upozorava i kritizira naglašavajući njihove razlike u godinama. Osobitost tog lika očituje se u Držićevom htijenju da kroz njeno pučko stihotvorstvo naglasi komičnost Kamilovih uzdisaja čime razbija kod petrarkističke poezije.

*Gruba: kad mi daš, neka znaš,
za tebe ću skočit dvaš.
Kad daš, zaharu, tako ću i poč.*⁴⁵
*Gruba: Da' mi slatko,
nä ti glatko! –
Hodi živo! –
Neću! – Jao!
Komu je krivo,
budi mu žao.*⁴⁶

⁴² Isto, 43.

⁴³ Isto, 43., 44.

⁴⁴ Isto, 44.

⁴⁵ Isto, 49.

⁴⁶ Isto, 50.

Ovim riječima: *brizna, svi ovi ki dunižaju, govore „Jao!“, i umiru, a živi su. Sjetni, što vam je ter uzdišete?(...)*⁴⁷ prkosi zaljubljenicima, njihovim uzdisajima i njihovoj „uzvišenosti“ nazivajući njihove boli prenemaganjem. Mogli bismo slobodno reći kako nije slučaj da se Držić poigrao baš sintezom zaljubljenika protiv priproste služavke i tako u pozadini ismijao mladog ljubavnika upravo kroz Grubina usta. Gruba je zaljubljena u Munua, Kamilovog slugu. Izravno se susreću u prvom prizoru drugoga čina:

Gruba: U tebe je ljepše ime: vjetar dunu, Munuo ga munu.

*Munuo: Rozice, ovaki kakav sam nã mi ti jabučicu! Da hoćeš, Munuo tobom se munuo, ako ću ja.*⁴⁸

Ponovno imamo poigravanje riječima, korištenje petrarkističkih motiva u zavodjenju zaljubljenika. Unatoč njenom imenu, možemo zaključiti da je Grube mlada, lijepa, zavodljiva i nadasve vrckava godišnjica. Osim Munua, Gruba ima još jednog udvarača, Kotoranina Pasimahu: *ova me ljepavica zagovori, a rekao mi je gospodar da ga dočekam so ovom prateži doma. Istom će rijet da sam dug na poslu. Za rijet, u Grube bih ručao i kad postim.*⁴⁹ Budući da je Munuo ukrao Skupov „tezero“, smatra se bogatim čovjekom. Potaknut tim osjećajima pita se *hoće ova djavolca sa mnom doć!*⁵⁰, hoće li Gruba napokon biti njegova sada kada je u svilu može obući:

Munuo: Grube, bogme bez šale, hoć li za mene poć, ti čestita!

*Gruba: Po čemu ja mogu s tobom čestita bit? Već ako s' komu što ukrao! Ti veće imaš uši neg mjedi.*⁵¹

Cijeli je prizor obilježen Munuovim pokušavanjem nagovaranja Grube da bude njegova. Gruba i dalje ostaje gruba jezika, no Munuo ne posustaje tvrdeći da, osim dukata, „manjka mu jedna takva lijepa Grube“:

Gruba: Da, i ja ću tvoja bit poslije!

Reče Daša:

*„Bit ću vaša,
ako uzbude
dobra paša.“*

⁴⁷ Isto, 49.

⁴⁸ Isto, 54.

⁴⁹ Isto, 61.

⁵⁰ Isto, 75.

⁵¹ Isto, 76.

Munuo: Grube, moja lijepa, uteče li mi? – Imam dukate; ovaka mi djevojka još manjka strilja ti je, a što mi se veće zadražuje, to mi veće srce užije. Ja, ako se umjeh vladat, bih veličak čovjek. Hoću li izmaknut s zlatom da me ne uhitite? Ma tko zna? Bogme ću promislit i vidjet jeda mogu potegnut Grubu sa mnom.⁵²

Ne zna se kako završava njihova ljubavna priča zbog okrnjenosti drame, ali se smatra da po plautovskim načelima završava ženidbom. Gruba je Dživova godišnjica. Mogli smo već iščitati iz usporedbe Andrijane i Dobre kako je lik Džive osvježenje u cjelokupnoj radnji popraćeno izrazitom prisutnošću pjesnikovog glasa. Grube obavještava Dživu o Munuovim nakanama tražeći dopuštenje ili savjet o tome što joj je činiti. Njihov susret obilježio je deveti prizor četvrtoga čina. Ovdje možemo iščitati antitezu gospodar – sluga kao i antitezu muškarac – žena koja je za razliku od drugih primjera odnosa jedini dostojanstven.

Gruba: Ono govori: „Hoć za mene poč?“ a ja mu sam rekla: „Idi!“

Dživo: Ah, ah, ah! Ti mu si dobro rekla, vazda mu tako reci. ...

Gruba: Gospodaru, ako mi što veće Munuo reče, što mu ću rijet?

Dživo: Rec' mu: Idi!

Gruba: Hoću.

Dživo: Ova se je vražica razigrala. Bogme smijeh!⁵³

Kako smo već na samom početku naglasili, u komediji *Skup* prikazana su četiri ženska lika. Dvije godišnjice: Variva zatvorenih stavova, nezadovoljna svojim položajem, zagovornica prave ljubavi i velike borbenosti za svoj položaj te mlada godišnjica, Gruba otvorenih stavova čiji lik otvoreno kritizira položaj godišnjica, zagovornica je prave ljubavi uz Varivu, gruba jezika i lijepog stasa. Glavni lik druge fabularne linije, Andrijana, pasivni je lik i nositelj bremena loših odluka. Zatim slijedi majka, Dobre, utjelovljenje mudrosti i kriticizma mladih nevjesta i zaštitnik običaja Dubrovnika.

⁵² Isto.

⁵³ Isto, 79.

4. Komedija *Dundo Maroje*

Dundo Maroje najslavnija je i najviše prikazivana i objavljivana Držićeva komedija, pisana prozom, u pet činova. Komedija ima dva prologa: prvi prolog otvara Dugi Nos, *negromant od Velicijeh Indija*.⁵⁴ Drugi, znatno kraći kazuje o svrsi prvog prologa. Negromant Dugi Nos pozdravlja publiku, od starih do mladih, govoreći kako je svijetom proputovao. Spominje tri godine izbivanja od Dubrovčana koje je potrošio vidjevši sve Indije, čak i Staru koja je morem bila odijeljena te je samo svojim librima od negromancije uspio u nju ući: zemlju Istine. Posebnu važnost u prologu ima motiv srca, „nemaškarano“ srce, kojim Držić ponovno ukazuje pozornost na lakomost dubrovačke vlasti. Svrhu komedije možemo pronaći u riječima: *A komedija vam će otkrit koji su to sjeme tugljivo od mojemunskih obraza i ljudi od ništa, od trimjed, nahvao, koji li su ljudi tihi dobri i razumni, ljudi nazbilj. Tihi i dobri uzeti će za dobro što im se za dobro dobrovoljno čini, a obrazi od barbaćepa, kojijeh nenavidos vlada i nerazum vodi, mojemuče, žvirati, barbaćepi, tovari i osli, koze, ljudi nahvao, sjeme prokleta, po negromanciji učinjene more nego zla riječ izit. I ne drugo! Na vašu sam zapovijed, stav'te pamet na komediju!*⁵⁵ Sačuvana je u *Rešetarovom rukopisu* čijim se nastankom smatra šesnaesto stoljeće. Đuro Matijašević, kao najraniji poznanik tog rukopisa, nad naslovom komedije obilježava 1550. godinu kao godinu izvedbe, a mjesto dubrovačku Vijećnicu. Potvrdu godine izvedbe, 1551., ukazuje tekst prologa, vrijeme poklada, kao i činjenica da je ta jubilara godina zbog smrti pape Pavla III. trajala kraće te bila proglašena kasnije no inače pa su poklade u skladu s tim trajale do 19. veljače i završile prije nego što je jubilara godina počela, 24. veljače. Stoga se godinom izvedbe smatra sljedeća, 1551., a jubilara, 1550., godinom nastanka same drame. Komediju izvodi Pomet-družina, kako u prologu najavlju Dugi Nos: *kako ovo što je mučno umije dobro učinit, toliko bi bolje učinili drugu kugodi stvar koja je lašnja*.⁵⁶ Pomet-družina će (...) *prikazat vam jednu komediju koja, ako i ne bude toliko dobra i lijepa, ali su ove žene lijepe koje ju će gledat, i vi dobri koji ju ćete slušat*.⁵⁷ Držić se vješto poigrao riječima preko lika negromanta hvalisajući žensku ljepotu usporedivši dubrovačke žene sa ženama od onih strana: *I žene od tizijeh strana, – kako i naše,*

⁵⁴ Isto, 55.

⁵⁵ Isto, 92.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto, 93.

koju polakšu pamet imaju od ljudi, – gledajući te obraze. Počeše se smijevat kako od stvari ku krije na bijehu vidjeti, i rekoše: „Smiješno ti bi bilo da ovi ljudi mogu hodit govorit!”⁵⁸ O samom nastanku komedije govori drugi, kraći prolog: *I ne scijen'te da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta oko ove komedije stratilo: šest Pometnika u šest dana ju su zdjeli i sklopili. Mi ni vam obećavamo velike stvari, nit možemo: nismo tolici da možemo tolike stvari obećat i činit; kraci ljudi visoko ne dohtaju (...)*⁵⁹, iz kojeg možemo iščitati da su stvaranju ove drame pridonijeli i glumci same družine. Komedija završava Pometovim riječima *tako se i komedija srječno svršila, almako za mlade, a tari nek čuvaju dinare. A sad pođ'mo na posao; čekaju nas na večeru.*⁶⁰ Izgubljeni završetak dopisivali su Mihovil Kombol (1955.), Ranko Marinković (1967.) i Antun Šoljan (1981.). Tekst komedije potaknuo je niz kritičkih interpretacija koje su pomogle boljem razumijevanju Držićeva književnog djelovanja, a *njezini su junaci na izvoran način oblikovani spojevi između tipova starije i novije komediografske predaje i punokrvnih likova iz žive dubrovačke i uopće suvremene stvarnosti.*⁶¹

4. 1. Ženski likovi u komediji *Dundo Maroje*

Među 28 likova (plus Dugi Nos u prologu te Žbiri) koji se pojavljuju u komediji *Dundo Maroje*, četiri su ženska lika: Pera koja je u komediji prikazana kao Marova zaručnica preodjevena u muškarca, zatim baba Perina koja prati Peru u Rim u potrazi za Marom, Laura koja je prikazana u liku kurtizane i Petrunjela koja je prikazana kroz lik Laurine djevojke, sluškinje.

4. 1. 1. Laura

Laura, *prva kortizana od Rima*⁶², pojavljuje se prvi put u drugom prizoru prvoga čina: *Pomete, ča su te riječi? Jesam li ti rekla da mi ne dohodiš s tizim Tudeškom pred vrata? A ti hoćeš svakako i na sramotu! Oto ti pripovidam: ostavi mi se kuće ako neć*

⁵⁸ Isto, 90.

⁵⁹ Isto, 63.

⁶⁰ Držić, Marin, *Novela od Stanca, Dundo Maroje*, priredio Frano Čale, Školska knjiga, Zagreb 1989., 196.

⁶¹ Isto, 9.

⁶² Isto, 102.

da te skanda najde.⁶³ Ona je središnji ženski lik cijele komedije, izvor svih sukoba i zapleta, razlog zbog kojeg Maro (sin Dundo Maroja) troši očevo bogatstvo, zbog čega Dundo Maroje odlazi u Rim tražiti ga, rivalstvu između Mara i Uge Tudešaka, sukoba između dvaju sluga: Pometa (sluga Uga Tudešaka) i Popive (sluga Mara Marojevog) oko ljubavi prema Laurinoj sluškinji Petrunjeli, dolaska Pere (Marova zaručnica) preodjevene u muškarca u Rim. *Iako Pomet aktivno pokreće događaje, ipak je Laura svojom pasivnom prisutnošću ta koja ih uzrokuje.*⁶⁴ O njenom pravom porijeklu doznajemo iz trećega prizora četvrtog čina od Gulisava, kojeg u potragu za Laurom šalje njen otac: *Ondardo ovde stao u Bnecijeh, veliko brijeme na trgovine nastojeći, i tu u Bnecijeh obljudi jednu vladiku bnetačku; š njom im kćer Mandalijenu. Tû tu kćer uze se uzdrži. Devojka uzraste, u njoj se učini golema vladika. Htjedbude nesrjeća, jedan susid vlastelin bnetački vrže oko na djevojku, a djevojka na njega. Jedan dan izvede djevojku iz kuće od oca; s divojkom umaha uteče. Otac velike stvari čini za opet imat djevojku; devojka, kto pobježe, veće se ne vrati.*⁶⁵ Da su njegove riječi istinite potvrđuje i njena sluškinja Petrunjela u četvrtom prizoru četvrtoga čina: *Prvo joj je ime bilo Mandalijena. Tako ju u Kotoru i zvahu Mandom, a ovdí u Rimu promijenila ime za veće uzroka, nješto cijec oca, er ju je vele iskao, htio ju je zaklat (...).*⁶⁶ O Lauri više doznajemo kroz preko drugih likova. Prvi prizor drugoga čina završava Pometovim opisom Laure kao prevrtljive kurtizane kojoj je samo novac bitan: *(...) istom kad se dođe u Italiju, tako se i deventa drugi. Ova je s imenom promijenila i kostume; u ovizijeh bi se kortidžana izrizikao bule i bulin. Oh, scijenim, kad čuje sinjora Laura er je Maru otac došao, i da mu misli fačende izet iz ruka, promijenit će fantaziju. Klin klina izbija, veći dinar manjega pokriva: našijem dukatmi, ispod kunja frescijem, izagnat ćemo sinjora mara s lagahnjem tobocem. Contrarius contraria curabuntur (slično se liječi sličnim)!(...)* *Ova bestija kortidžana Mande prem ti je Ščavuša, ne misli što će zautra bit. Uzoholila se je, er joj je vjetar u krmu; a ne zna jer se može brijeme išteti i dobra srjeća promijenit se u zlu. Trijeba je naučit živjet; ja jo' ću meštar bit. Nut što je lijepo sve umjet! legat Joj ću in literis i doktrinu će naučit, i bogme će naučit, er je nje posao...*⁶⁷ Držić kroz Laurin lik pomiče konvencionalne granice komedije „dell'arte“.

⁶³ Isto, 150.

⁶⁴ Gjurgjan, Ljiljana Ina, „Laura – stereotipna kurtizana ili subverzivni lik u komediji Dundo Maroje“, *Umjetnost riječi* (1-2), 2011., 4.

⁶⁵ Isto, 178.

⁶⁶ Isto, 181.

⁶⁷ Isto, 124.

Laura nije tipična kurtizana, ona je našijenka koja odlazi u veliki grad, Rim, postajući najpoznatijom kurtizanom Rima mijenjajući svoje prvotno ime, Manda. Nije slučajnost da je odabrao ime Laura koje je predstavnik nedostižne ljubavi, Petrarkinog ideala. Ono što je zajedničko i jednoj i drugoj Lauri jest idealna ljepota. Karakteristika koja je netipična u prikazu Laure jest njena financijska sloboda, ali i sloboda volje. Ona je sama svoj gospodar, što svakako protuslovi realnom prikazu života kurtizana: (...) *socijalno eksploatirana, izvrgnuta različitim bolestima, zarazama te drugim oblicima zlostavljanja, ograničena u svojoj slobodi kretanja i odijevanja, ovisna o makrou, postajući tako njegovim bijelim robljem.*⁶⁸ Njeno kretanje ograničeno je na kuću u kojoj živi te balkon, a sve poslove za nju obavlja služavka Petrunjela. Maro njenu milost plaća skupo: *tko hoće sinjore imat, trijeba je tobolac otvoren držat kako i ja*⁶⁹, a najbolje će nam filozofiju njenog života opisati Marov sluga Popiva: *neće sinjore tvojijeh slacijeh riječi, ni se haju za brikunjanje tudeško za kijem ti ideš; hoće kolajine, hoće zlato, hoće dzoje! Vidiš ovu kolajinu? Vidiš ovi kolarin? Vidiš li ovi pendin? Sve ovo košta trista dukata. Ovo će Maro Marojev, gospodar moj, darovat sinjori Lauri.*⁷⁰ Nesvjesna je svoje fortune, kako to lik Pometa često naglašava nudeći svog gospodara Uga za ženika, *neće vazda jednako brijeme bit: za slatkijem dođe i gorka zima; i tí cvijet od ljeposti kojom se oholiš mogao bi i kozomor još potlačit. Vidjeli smo i druzijeh signjora u Rimu, velicijeh kako i ti, koje, koliko su na višemu bile, toliko su na bašije pale.*⁷¹ Laura za razliku od drugih likova koji su *jednodimenzionalni, ima više lica, pa se po tome razlikuje od ostalih likova u komedija (...)*⁷². Laura je čas ohola kurtizana, mahnita, gramziva za novcem, nakitom, lijepim haljinama i pažnjom, čas ljubazna žena prikazana više kao Marova zaručnica nego li kurtizana (*ona ga je obljubila, mahnita je za njim*⁷³). Može se okarakterizirati kao „nahvao“ jer ne mari za fortunom, ostaje bez 3000 dukata kojima je pristala jamčiti u Marovo ime. Kao i u komediji *Skup*, ovdje su prisutni motivi ljubavi i braka. *U ovoj komediji, iako se veći dio radnje upravo vrti oko ljubavnih odnosa koji se na kraju na ovaj ili onaj način raspleću brakom, odnos između toga dvoga nije tematiziran, već se sva kompleksnost ljudskih sudbina i osjećaja reducira u okviru žanrovskih konvencija sukladno kojima su likovi shematizirani, a*

⁶⁸ Isto, 6.

⁶⁹ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 109.

⁷⁰ Isto, 106.

⁷¹ Isto, 104-105.

⁷² Gjurgjan, 13.

⁷³ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 123.

njihovi osjećaji i osobine polarizirani u jednostavnoj shematici dobro – zlo, pošteno – pokvareno, rasipno – štedljivo, naivno – domišljato.⁷⁴ O svojim osjećajima prema Maru prvi put progovara u sedmom prizoru trećega čina: *Ribaldi ribaldijom hoće sa mnom živit. Ja Mara ljubim s pravoga srca i, ti vidiš, odgonim svakoga, a njega samoga hoću, i njega samoga ljubim i ljubit ću do smrti.*⁷⁵ Ovdje se postavlja pitanje je li Laura iz lika kurtizane prerasla u običan lik zaljubljene žene te se tako *Držićeva Laura otkriva kao lik potencijalno emotivne, čak i krhke osobnosti te se uzdiže iznad komičnoga stereotipa*⁷⁶ ili njena ljubaznost, susretljivost i potencijalna zaljubljenost imaju drugo lice, mogućnost veće koristi od Mare koji je kroz cijelu komediju prikazan kao lik odbjeglog sina koji se priklanja u milost kurtizane koja je otvorene seksualnosti za razliku od njegove zaručnice: *ja s mojom gospođom uživam. Dokle sam u nje milosti, ja sam čestit; i dokle sam mlad, da uživam, pak kad ostarimo, tako ćemo i kašljat.*⁷⁷ Kako komedija odmiče tako odmiču i Marovi izgledi da će ostati u milosti kurtizane zbog sve praznijeg „tobolca“: (...) *A sve je uzrok ovi ne otac ma smrt moja! Oni krudeo čovjek, ajme, osramotio me je. Što ću sada, ter prid sinjorom Laurom? Hajme, sinjora Laura, strah me je er ću te izgubt, strah me je er ću i život izgubit... Sinjori ove tuge ne valja da spovijedam. Sinjore neće tuga ni tužnijeh amanata (...).*⁷⁸ Budući da Laura ne zna da je Maro zaručen niti da je njegova zaručnica Pera došla u Rim da ga traži, i dalje odbija prilagoditi se sudbini i prigrliti Pometovog gospodara Uga, koji je zbog silnog odbijanja naziva „kurvom“. Uvrijeđena time, na miran način pokušava Ugi dati do znanja da je obični gubitnik, te i da jest „kurva“ sto bi puta bila Marova „kurva“ nego li njegova. Neka vrsta prijetvornosti i pokornosti obavlja Laurin lik: *Signor Ugo, a gintelomini pari toi non si conviene far queste cose.*^{79*} U desetom prizoru četvrtoga čina Petrunjela saopćava Lauri da je Marova zaručnica u Rimu te da je sav novac kojim je štitila Mara izgubljen. Laura ga naziva izdajnikom: *Ah, traditor!* U trećem prizoru petoga čina čini se da se fortuna polako okreće. Laura je bijesna na Mara zbog spoznaje da je zaručen te zbog spoznaje da je izgubio tri tisuće dukata: *A od vjerenice si imao knjigu, a meni si govorio da nijesi vjeren! Basta, na dva načina sam od tebe privarena, tako da ovako dosle nije nijedna moja drúga privarena bila. Scijeniš li da u*

⁷⁴ Gjurgjan, 5.

⁷⁵ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 159.

⁷⁶ Gjurgjan, 8.

⁷⁷ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 129.

⁷⁸ Isto, 143.

⁷⁹ Isto, 158.

* Gospodine Ugo, plemićima kao što si ti ne pristoji se to raditi.

*Rimu nije pravde? Čini da imam moje tri tisuće dukata bez skandala i bez tvoje velike sramote.*⁸⁰ Ne pušta ga k sebi u kuću, a bijes u Maru još više izaziva Pometov glas koji se javlja iz sobe zbog čega želi srušiti vrata i prvi put Lauru naziva „kurvom“: *Ah, kurve, kurve, tko s vami ima što činiti!*⁸¹ Kako ju je sam Pomet savjetovao kroz cijelu dramu, Laura se prilagođava novim okolnostima te pristaje biti Ugova žena kako bi spasila svoj ugled i povratila svoje nekada stabilno financijsko stanje.

4. 1. 2. Petrunjela

Drugi aktivni ženski lik komedije Laurina je sluškinja Petrunjela. Prvi se put pojavljuje u prvom prizoru drugoga čina. Kako Držićevi likovi nisu samo puka slučajnost nego pomno odabrani likovi koji iskaču iz mase svojom ekscentričnošću, tako je i lik Petrunjele preuzet iz dubrovačke svakodnevice zbog mogućnosti teatralne obrade. Petrunjela je bila stvarni stanovnik Dubrovnika, krsnim imenom Milica, kako sam pisac navodi u komediji. Milica se kao djevojka iz sela koja odlazi u grad služiti mijenjala i prilagođavala novim zahtjevima mjesta pa s tim u skladu mijenja i ime. Smatra se kako je sam pisac ostavio ime Milica u djelu kao podsjetnik na njen stvarni život. *Nekad vrlo popularno žensko ime Milica postaje u 16. stoljeću karakteristično samo za marginalke u dubrovačkoj gradskoj sredini.*⁸² Držić je utjelovio lik Petrunjele od stvarnog lika Milice Nikoline, supruge Nikole, dubrovačkog kožara. U dokumentima Kaznenoga suda prisutna je od 1542. do 1558. godine. Sudski dokumenti bilježe je najčešće kao svjedokinju koja često na prozoru svoje kuće u Garbinoj ulici i po ulicama najrazličitijih dijelova grada prisustvuje različitim svađama. Milica Nikolina svakako nije jedan od ženskih likova koje zarobljenom drži kućni oganj, kućanski poslovi ili djeca. Smatra se odvažnom Dubrovčankom jer javni prostor nije bio posve siguran za žene zbog stalnih javnih sukoba. Sama ta suprotnost, žena koja je često bila na ulicama u gradskim obračunima, od onoga što je za ondašnje žena u samom Dubrovniku bila svakodnevnica za Milicu je bila potpuna nepoznanica. Upravo to čini je primamljivom Držićevoj maštovitoj teatralnosti, zbog čega je i uzima kao komediografski prihvatljivog

⁸⁰ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 197.

⁸¹ Isto, 198.

⁸² Stojan, Slavica, „Autentični stanovnici Držićeva Njarnjas-grada“, Dani Hvarškoga kazališta: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* (1), 2009., 20.

aktera. No većina njegovih nazbilj likova, ljudi koje je izravno preuzeo iz stvarnosti suvremenog Dubrovnika, ne vlada se ni prema književnoj konvenciji ni prema tradicionalnim literarnim obrascima, ali je upravo njihovim preslikom s prostora renesansnog Dubrovnika u svoj imaginarni poetski svijet, podarivši im jedan novi, književni smisao, Držić ostvario posve nove, dotada nepoznate i za njegovu literarnost presudne umjetničke dosege.⁸³

Kroz cijelu komediju nailazimo na stalno isticanje pripadnosti Dubrovniku, što kroz sam njen iskaz da Dubrovniku pripada, *ja sam godišnica dubrovačka*,⁸⁴ što kroz njeno veselje u susretu s našijencima:

*Druzi su zasjeli,
sada se ne dijeli!
Brižni lovci od Među crjevjara
lov ulovili;
goru obili;
od sve što ulovili,
ništa dom donijeli(...)*⁸⁵

kojima ističe novi identitet: *ne ćamam se ja più veće Milica, – Petrunjela se ćamam*.⁸⁶ Naklonost joj pokazuju Pomet, sluga Uga Tudeška, i Popiva, Marov sluga, kao i Tripčeta i Kamilo. Moglo bi se reći da su sva udvaranja utemeljena na fizičkoj privlačnosti prema Petrunjeli. Rivalstvo između Pometa: *Popiva što ne može sam popit čini da i druzi piju; što ti ne mož doruinat gospodaru Mara, činiš da ga raščini Mande Krkanka. Ter nije zadosta da mu kako pijavice krv popijete, ma mu hoćete i dušu popit (...)*⁸⁷ i Popive: *Ovo mi moga lijepoga liberaloga gospodara Mara, gospodara moga i sinjore Laure; er sinjori on sad zapovijeda*⁸⁸, potaknuto je rivalstvom između njihovih gospodara.

*Pomet: Petrunjelico, lijepa našjenico!
Petrunjela: Brižan Pomete, što se ovdí vrtiš? Gospođa vas moja neće; sva se je stavila
na onoga dobročestoga Mara; neće veće nikoga u kuću.
Pomet: Ako se je ona stavila na toga brižnika mara, a ja sam se stavio na moju*

⁸³ Isto, 35.

⁸⁴ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 121.

⁸⁵ Isto, 125.

⁸⁶ Isto, 127.

⁸⁷ Isto, 107.

⁸⁸ Isto, 108.

brižnicu Petrunjelicu.

Petrunjela: Na tvoju? Još se nijesam prodala da sam ičigova.⁸⁹

Petrunjela se služi narodnim jezikom kojim dominiraju pjesmice, doskočice:

Pomet: (...) Ma moja galantina, bogme, neće druga bit nego ti, ako je tebi drago, Petrunjelice, moja jarebičice.⁹⁰

*Petrunjela: Rekla je doć,
ma je noć;
ne ima cokula,
crjevje je izula;
bosa hode,
drača bode;
nijesam tvoja,
sva sam moja;
kako došao,
tako pošao. (...) ⁹¹*

U razgovoru Popive i Petrunjele, Držić postiže komične efekte miješajući uglađenu poeziju s pučkom, a komičnosti pridonosi i tipičan lokalni način izražavanja:

Popiva: Srčano zeljice, uzmi ovo.⁹² „Srčano zeljice“ je petrarkistički izraz za srčanu željicu, još jedan od brojnih izričaja Držića i njegovog antipetrarkizma.

Petrunjela: Moj gorki pelinku, dobar mi si došao kad si donio.

Popiva: Moje slatko nespanje, Petrunjelice, kolikrat me si činila ne spat!⁹³

*Popiva: Daj se, daj se, a ne haj se,
daj se za me i udaj se;
nećeš lačna sa mnom biti,
zimi vruća, hladna liti.⁹⁴*

*Petrunjela: Hoću, hoću, tugo moja,
misli, nesnu, za bit tvoja;
buduć moja dat se i dati
mislit ću se, da ti 'e znati.⁹⁵*

⁸⁹ Isto, 121.

⁹⁰ Isto, 122.

⁹¹ Isto.

⁹² Isto, 139.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto.

U petom prizoru trećega čina pojavljuju se Petrunjela i Tripčeta. Peti je prizor obiluje narodnim brzalicama i pjesmica kojima se bolje karakteziziraju likovi. U ovom se prizoru svakako lik Petrunjele istančao. Iz njenog govora u ovom prizoru puno toga saznajemo o njenoj gospodarici Lauri, posebice njenom pohlepom za ljepotom. Kroz lik Petrunjele, Držić nam daje uvid u ondašnje običaje mladih žena: način njihova ukrašavanja i šminkanja, kakve haljine nose te koliko svaka on njih skrbi ili ne skrbi za domaćinstvo.

Petrunjela: Uh, brižne ve ove dubrovačke potištenice štono se čersaju bulom i usta na suhvicu čine u koretu od abe. Kad optoku koja od džetenina ima na koretu, para joj da je njeka gospođa velika, – u cokulicah! A sjetna, ako dvaš na nedjelju vare, i još d im može to bit! A ove? Odre od svile; što nose po kući, od svile; kamare im su opstrte svilom; sve u srebru ijedu, ijedu vazda letušte, svaka hoće dvije kamarijere, koje ini posao ne imaju neg nju oblačit i kamaru načinjat, – a kako to!⁹⁶

Primjere narodnih pjesama i brzalica najviše pronalazimo u dijalozima između Petrunjele i Tripčeta:

*Petrunjela: Jaše ga.
Bez našega
nije têga,
baš mi dvaš,
nije laž,
noć i dan,
gdje ti je stan?
Što m se gonenu?
„Tvrdo ti,
meko ja;
tvrdo u meko
dah ti ja;
pođi tja;
opet bih ti;
bogme i ja.”⁹⁷*

*Tripče: „Ja sam tvoj,
budi moja;
tebi moj,*

⁹⁶ Isto, 153.

⁹⁷ Isto, 155-156.

*meni tvoja;
sladak san
i pokoj;
dobra volja,
a bez znoja.*⁹⁸

*Tripče: (...) Ja bih s tobom život učinio kad bi ti htjela.
Petrunjela: Ja bih htjela,
Kad bih smjela;
majka ne da,
sve me gleda.
Ne muči se, sve zaludu,
a razumjet davam ludu.*⁹⁹

Neizostavne su i psovke:

Ugo: Fer Tio, mattar te ancora, puttana, e puttana tua padrona mattar.^{100*}
Petrunjela: Puttana dir a signora, e mi šon puttana?! Lažeš posrjed usta
tvojijeh! Tua madre, sciurrelle, fratelli e tuo padre puttane!*^{101*}

Ugo se Petrunjeli obraća uvredljivim riječima nazivajući i nju i njenu gospodaricu „kurvama“. Petrunjela se koristi mletačko-talijanskim jezikom na hrvatski način, s obzirom da cijeli njen govor Držić želi prikazati komičnim jer proturječi onomu vremenu i činjenici da Dubrovčanke nisu poznavale talijanski jezik, a posebno ne sluškinje, koji je naučila uz svoju gospoju, Lauru, i to u Rimu gdje joj služi.

Iako se kroz komediju činilo da je Petrunjela naklonjenija Popivi, Marovom slugi kao što je i Laura naklonjenija Maru, nakon što saznaje da Maro ima zaručnicu koja je zbog njega došla u Rim: *Brižna, što ja cknim? Imala sam i sapluna i sve ostavit, a najbrže potrčat i spovijedat gospođi štete, sramote i ruge koje sam čula i vidjela. Brižna, tri tisuće dukata otiđoše gospođi! Marac, nut vrag ti dušu ne uzeo!*¹⁰², kao i njegov otac Dundo Maroje, te nakon što joj Pomet nudi škude i obavještava da je njegov gospodar *vlastelin bogatac od peset tisuć dukata*¹⁰³ koji njenoj gospodarici nudi brak Petrunjela mijenja mišljenje: *Tko bi se toga odvrkao? Ja za nju obećevam: ona će to učinit, i toliko*

⁹⁸ Isto, 156.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto, 157.

* Bogamu, i tebe ubiti, kurva, i kurva tvoja gospodarica ubiti.

¹⁰¹ Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 158.

* Kurva reći gospi, i ja sam kurva?!

* Tvoja mater, sestre, braća i tvoj otac kurve!

¹⁰² Držić, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, 187.

¹⁰³ Isto, 182.

veće jer je o i ona Tudeška.¹⁰⁴ Na samome kraju pobjeđuje Pomet, onaj koji se prilagođava fortuni. Pomet i Petrunjela jasno prenose poruku Popivi koji je u ovoj ljubavnoj igri gubitnik kao i njegov gospodar Maro: *Ja dovedoh moga gospodara kako vjerenika sinjori Lauri, a ovo za se isprosih u sinjore Petrunjelu, lijepu našjenicu, nek budu dvoji vjerenici.*¹⁰⁵

*Petrunjela: Mili moj,
dalek stoj;
imam svoga,
neću tvoga.*¹⁰⁶

4. 1. 3. Pera

Pera je mlada Marova zaručnica koja je kroz cijelu komediju odjevena u muškarca kako bi mogla otići u Rim i odvojiti se od svoga Dubrovnik. Mogli bismo reći da je kroz lik Pere, kao što smo mogli vidjeti i u komediji *Skup*, Držić nastojao prikazati položaj mladih dubrovačkih djevojaka. Prvi se put pojavljuje u devetom prizoru prvoga čina u dijalogu sa svojim rođakom Dživom s kojim dolazi u Rim. Kroz njihov dijalog spoznat ćemo kako su mlade Dubrovčanke mogle izlaziti javno samo uz pratnju starije žene, u ovom slučaju Perine tetke. Pera se divi Rimu i uspoređuje ga s Dubrovnikom, na što je Dživo pita želi li vidjeti crkvu Sv. Petra, a ona ga pita je li ista kao ona Svete Gospođe, na što je Dživo izbezumljeno pita otkud ona zna kako ta crkva izgleda.

*Pera: Brižna, Dživo, kako ne znam? S tetkom nijesam li svaki Božić u Svetu Gospođu na misu bila? Jaohi, tete, veoma ti mi ćeš za zlo imat er sam od tebe ovako otišla! Je li se kad ijednoj djevojci ovako nevolja zgodila da je iz Grada ovako izišla za iskat svoga vjerenika koga mrim da sam tako izgubila, jaoh, da ga veće neću nać. U tri godišta, otkle je iz Grada pošao, ne pisat ni meni ni nikome od svojih jednu ciglovitu knjižicu! Jaoh, što se će u Gradu od mene govorit?*¹⁰⁷

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto, 205.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto, 113-114.

Sebe naziva brižnom i djevojčicom: *Dživo, ja sam djevojčica učinila sam stvar koju dosle nijedna djevojčica nije učinila. Ja sada razgrizam grijeh koji sm učinila! Jaoh si ve tužnoj meni, sad poznam što je bez majke bit i bez nje straha! Teško svakoj djevojčici koja majku ne ima!*¹⁰⁸, srameći se svoga odlaska iz Dubrovnika, (...) *A koliko mi je za vratit se u Grad, bolje, nesrječna ja, u more skočit neg se opet u Grad bez njega vratit; er me ne bi ni svoji primili za stvar koju sam učinila, – i imali bi razlog.*¹⁰⁹, srameći se hodati odjevena u muškarca, srameći se svoga odnosa sa zaručnikom Marom: *Jaohi, gospodar je Maroje došao! Ako uzazna još da sam se i ja ovdj doskitala, toprv mu će zla klenut i na me sve zlo pasti.*¹¹⁰ Iako pasivna, aktivnija je nego li Andrijana u komediji *Skup*. Inicijativu prepušta svomu rođaku Dživu te svojoj babi: *Sjetna, neću smjet nigda na oči veće k mojoj teci doć, koja ne znam hoće li živa bit cijec ovoga moga mahnitoga pošastja.*¹¹¹ Perina baba je lik koji se prvi put pojavljuje u jedanaestom prizoru trećega čina, u razgovoru s Petrunjelom, Laurinom sluškinjom, u kojem ona iznosi svoje stavove o nesvjesnoj mladosti: *Moja sestrice, te su kortižane zle i ne dobre; toj ti je velika sjeta; ta je kagodi zlica i pustoš; to je kuga od nesvijesne mladosti(...)*¹¹², zbog čega je možemo usporediti s likom Dobre iz komedije *Skup*. Iako postoji sličnost, treba napomenuti i da je Dobrin lik daleko aktivniji i češće zastupljeniji u komediji nego što je to slučaj s likom Perine babe. U jedanaestom prizoru trećega čina Pera susreće Petrunjelu. Ovaj je prizor pun komike s obzirom da je Pera prerusena u muškarca kojem Petrunjela nudi svoju gospodaricu Lauru, za koju Pera doznaje da je ona kurtizana zbog koje joj Maro ne piše godinama: *Stojim s jednom gospođom; kortižana je prva od Rima. Maro joj dobro hoće; sve što ima, sve 'oj dava.*¹¹³ Komičnosti pridonosi i Petrunjelina zbunjenost uzdisanjem mladog našijenka (Pera preodjevena u muškarca) na njene rječi; *Ajme, ajme, umrijeh!*¹¹⁴ Naveli smo kako komedija završava u Pometovu korist jer njegov gospodar dobiva Lauru, a on njenu sluškinju Petrunjelu. Mogli bismo reći da komedija završava i u Perinu korist jer ona dobiva nasljedstvo, smrću svoje tetke, koji joj je mamac za povratak njenog zaručnika Mara s obzirom da je sav novac potrošio na kurtizanu.

¹⁰⁸ Isto, 114.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Isto, 116.

¹¹¹ Isto, 114.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto, 167.

¹¹⁴ Isto.

5. Žena viđena muškim očima

Budući da su u obje komedije muški likovi brojniji, ženske se likove općenito smatra sekundarnim likovima jer ne utječu direktno na dramsku radnju već indirektno potiču njezino pomicanje koje dovodi do sukoba, zaokreta te raspleta. Ono što možemo izdvojiti iz obiju komedija jest viđenje ženskih likova kroz oči muškaraca, pa tako Popiva (sluga Mara Maroja iz komedije *Dundo Maroje*) o kurtizanama, koje smo stavili u skupinu primarnih likova govori sljedeće: *Kortidžane, prije neg uzmu jednu taku pratiku, hoće znat tko ti je na krštenju bio, – što ti ne znaš, – a neg tko ti je otac i kako je i što može i ne može.*¹¹⁵ O kurtizanama kao o pogrešnom i ništavnom izboru govori i Maro koji je zbog gubitka novca ostao bez milosti svoje sinjore Laure: (...) *Ah, životu moj ludi, injoranti guvernu! Ah, sinjore, ah, kurve! Tko vas slijedi, onomu intravenja! Ah, moja ruino, moj sljepilu, ni znam kud ću ni što ću!* (...) ¹¹⁶ Dakako, ne smijemo izostaviti Pometa (slugu Uga Tudeška) koji je zagovornik „akomodavanja“. Kroz cijelu komediju, on nastoji upozoriti Lauru da ono što je danas ne mora biti i sutra, fortuna je varljiva kao i kurtizana: (...) *neću joj govorit da ju otac ište i da je ostala tako ereda od tolikoga imanja, er bi se uzoholila, – kortidžana je!*¹¹⁷ Osudu o kurtizanama daje i Marov otac Dundo Maroje, nazivajući Lauru onom *što izjede moje tisuće.*¹¹⁸ U skupinu primarnih ženskih likova pripada i Pera (*Dundo Maroje*). Njen lik ponešto je aktivniji negoli li Andrijanin (*Skup*). O Andrijani i njejoj pripadnosti progovara Kamilo: (...) *Moja je, meni je obećana, ne more veće njegova bit.*¹¹⁹ *Što sam ja uzeo, ne mogu ti vratit, i što sam uzeo, nijesam silom uzeo, – Andrijana tvoja kći bila je kontenta od toga.*¹²⁰ Kroz oba je ova ženska lika Držić nastojao prikazati položaj mladih djevojaka u Dubrovniku. O tome svjedoči Perino preodijevanje u muškarca ili Skupovo odlučivanje o Andrijaninoj sudbini. Istaknuti ćemo i težinu sramote u Perinom slučaju preodijevanja u muškarca i njen odlazak iz Grada, a o tome posebno govori Dundo Maroje koji njen postupak prikazuje kao rezultat lude mladosti: *A to ste došli da ne bude smo jedan skandao s mojim sinom nego i drugi s njegovom vjerenicom koja se*

¹¹⁵ Isto, 151.

¹¹⁶ Isto, 189.

¹¹⁷ Isto, 193.

¹¹⁸ Isto, 205.

¹¹⁹ Isto, 80.

¹²⁰ Isto, 81.

*skita kako djetić po tuđem svijetu! Nuti skitaše! O dezvijana mladosti!*¹²¹ Dundo Maroje sudi mladim ženama, ali i starim (Perinoj babi): (...) *I ne čudim se toliko tebi i Peri kako nesvijesnoj mladosti, ma čudim se babi koja trijeba da je već nà svōj pamėti.*¹²² O odnosu mladih djevojaka i prćije najviše govori Zlatni Kum (*Skup*): *Hoće bogat uboga da pomaga, a djevojke uboge da bogati uzimaju; to ljudska koris prosi, i djevojkam ubozijem da je prćija dobrota, koja dobrota u djevojci veće valja neg je velika prćija.*¹²³ Razgovor Zlatnog Kuma sa sestrom mu Dobrom, *Dóre mi je sve kriva. Tko se na ženski svijet prigiba, i mene luđaka, od ove dobi, o vjeri mislit*¹²⁴, koju u prologu Satir proziva „zlu svekrvu“ najbolje govori o pogledima na mlade žene, na taktičnost pristupa: *Bogati scijene, okoristit će se kad uzmu ženu s velikom prćijom, a ne misle što pak provaju, er žena od velike prćije hoće i velike spendze. I ako joj muž ne da te spendze toliko činit, ima pakao s utra i večer uza se, koji ga martoriža ne pristajući mu govoreći: „Ne daš mi što mi je od potrebe; a nijesam li donijela da mogu imat moju potrebu? A što mniš da ti će to moć bić? Donijela sam već neg ti valjaš“, i tacizijeh riječi (...)*¹²⁵, ali i o poželjnosti dobre, poslušne djevojke kojoj bi on mogao biti gospodar: *A kad bogat uzme djevojkicu uboga oca a dobra, i dobre matere, gdje je imposibilo da i kći njih nije dobra, ne ima toga pakla, ma ima drúga ka mu je oblegana, koja nije uzrasla u oholosti, neg u omiljestvu, koja mu je poslušna, koja poznavava dobro koje ima da ga od njega ima; nije luda da želi od razblude i što jó nije od potrebe, uzdavši se u prćiju koju je donijela, ma je razumna, diskreto pita u gospodara svoga potrebu svoju, koji, za nje diskrecijon, veće joj dava neg pita.*¹²⁶

Sekundarnoj skupini pripadaju sluškinje: Variva i Gruba (*Skup*) te Petrunjela (*Dundo Maroje*). Mogli bismo reći kako je položaj godišnjica izuzetno težak. Naziva ih se pogrđnim imenima, često su izložene fizičkom i psihičkom zlostavljanju od strane svojih gospodara ili gospodarica. Vrlo često tema su seksualne požude drugih sluga ili svojega gospodara. Česta su nadmudrivanja muških sluga sa godišnjicama ili česta borba za njihovu naklonjenost. Svakako treba spomenuti i slobodu „muške ruke“ kada

¹²¹ Isto, 201.

¹²² Isto.

¹²³ Isto, 68.

¹²⁴ Isto, 75.

¹²⁵ Isto, 68-69.

¹²⁶ Isto, 69.

je u pitanju štipkanje godišnjica, o čemu govori Niko: *Olà, družino, a mi ćemo mjesto rimskih kurtizana štipati godišnice Među crjevjare.*¹²⁷

Lik Džive (*Skup*) jedini je primjer pozitivnog gledanja na ženski svijet, bilo da se radi o mladim djevojkama ili o godišnjicama. On svoju godišnjicu Grubu poštuje i savjetuje, a o njenom vrcavom karakteru govori srdačno: *Ova se je vražica razigrala. Bogme smijeh!*¹²⁸ O mladim djevojkama ponajviše govori suprotstavljajući se Dobri i njenim stavovima: *I to je već odveć bilo, Dobre. Ne daju ih oci za godišnice s tolicijem prćijami, ma da su gospođe i da zapovijedaju. Ja mojoj ne dam da toliko s jutra ustaje; drago mi se je u odru š njom ovako porazgovarati ujutro. Komu je žena draga, i sve mu je drago što čini. A jeda nam su robinje? Godišnjice za ognjište, preslice za kudjelju, a vladika da zapovijeda u kući!*¹²⁹

¹²⁷ Isto, 205.

¹²⁸ Isto, 79.

¹²⁹ Isto, 63-64.

Zaključak

Nadvladava li fikcija zbilju ili zbilja fikciju ostaje nerazriješenim pitanjem jer slika koju prikazuje Marin Držić u svojim djelima mnogostuko je strukturirana. Komedijama *Skup* i *Dundo Maroje* otvara spektar ženskih likova. Prikazuje djevojke, pripadnice visokih staleža koje su u djelima obično pasivne i vrlo rijetko uključene direktno u tijek radnje. Sve o njima saznajemo od drugih likova. Takav lik je lik Andrijane (*Skup*) i Pere (*Dundo Maroje*). Iako ih se svrstava u istu kategoriju zbog sličnosti položaja, mogli bismo zaključiti da je lik Pere aktivniji. Suprotnost takvom liku su kurtizane, Laura (*Dundo Maroje*). Držić je u njenom liku stvorio suprotnost nje same nazivajući je Laurom, idealom nedostižne Petrarkine ljubavi. Raznoliko je okarakterizirana. Kao Andrijana i Pere, tako se ni Laura ne pojavljuje aktivno. Suprotnost objema navedenim kategorijama jesu udovice, Dobre (*Skup*), kako svojim godinama (mladost/starost), tako načinom življenja i pogledima na svijet koji su prepuni moraliziranja i negodovanja naspram mladih djevojaka. Zatim slijede najzastupljeniji i najaktivniji likovi Držićevih komedija, sluškinje tzv. godišnjice koje su u službi svojim gospodarima jednu godinu. U komediji *Skup* Držić ih je imenovao karakterno, Variva ona koja „vari“ i Gruba ona koja je „gruba na jeziku“, te vrcasta Petrunjela „našijenka“ u komediji *Dundo Maroje*. Ženski likovi prikazani su uglavnom kroz dijaloge te nešto rjeđe kroz monologe. Pojavnost ženskih likova je rjeđa nego li je to slučaj s muškim likovima. Ženski likovi indirektno pokreću radnju. Najbolji primjer je Andrijana (*Skup*) koja je najpasivniji lik cijele komedije no okuplja sve likove u jednu cjelinu kao i Laura (*Dundo Maroje*) zbog koje se pokreće niz sukoba.

Literatura

1. Čale, Frano, *Tragom Držićeve poetike*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Kulturne djelatnosti, Biblioteka 25, Zagreb, 1978.
2. Čubelić, Tvrtko, „Usmena narodna dramaturgija – važna komponenta u hrvatskoj dramskoj književnosti, Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu“, Dani Hrvatskog kazališta: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* (1), 1977.
3. Držić, Marin, *Djela*, priredio Frano Čale, Cekade, Zagreb, 1987.
4. Držić, Marin, *Dubrava u komediju stavljena*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1996.
5. Držić, Marin, *Novela od Stanca, Skup, Dundo Maroje*, priredio Frano Čale, Školska knjiga, Zagreb, 1976., 1989.
6. Fališevac, Dunja, „Iz Držićeve radionice; Oblikovanje karaktera“, Dani Hvarškoga kazališta: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* (1), 2009.
7. Foretić, Miljenko, „Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika“, *Putovima kanonizacije, zbornik radova o Marinu Držiću 1508. – 2008.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2008.
8. Gjurgjan, Ljiljana Ina, „Laura – stereotipna kurtizana ili subverzivni lik u komediji Dundo Maroje“, *Umjetnost riječi* (1-2), 2011.
9. Kombol, Mihovil, „Marin Držić“, *Putovima kanonizacije, zbornik radova o Marinu Držiću 1508. – 2008.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2008.
10. Novak, Slobodan Prosperov, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, Logos, Zagreb, 1984.
11. Novak, Slobodan Prosperov, Tatarin, Milovan i dr.: *Leksikon Marina Držića*, Leksikografski zavod Marin Držić, Zagreb, 2009.
12. Novak, Slobodan Prosperov, *Planeta Držić*, Cekade, Zagreb, 1984.
13. Pavličić, Pavao, „Intertekstualnost u Držića“, *Mogućnosti* (37), 1990.
14. Sablić Tomić, Helena, „Ima li Držića u suvremenoj hrvatskoj prozi?“, Dani Hvarškoga kazališta: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* (1), 2009.
15. Senker, Boris, „Likovi u Držićevim plautovskim komedijama i renesansni sustav komičkih tipova“, *Putovima kanonizacije: zbornik radova o Marinu Držiću 1508. – 2008.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2008.
16. Slamnig, Ivan, „Gradska pučka pjesma u komedijama Marina Držića“, *Putovima kanonizacije, zbornik radova o Marinu Držiću 1508. – 2008.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2008.

17. Stojan, Slavica, „Slast tartare“, *Marin Držić u svakodnevici renesansnog Dubrovnika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2007.
18. Stojan, Slavica, „Autentični stanovnici Držićeva Njarnjas-града“, Dani Hvarškoga kazališta: *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* (1), 2009.
19. Švelec, Franjo, *Komični teatar Marina Držića*, Matica hrvatska, Zagreb, 1968.
20. Tatarin, Milovan, „Ponešto o kronologiji izvedbi Držićevih drama“, *Slovo*, sv. 60, 2010.

Sažetak

U svojim dvjema komedijama *Skup* i *Dundo Maroje*, Marin Držić stvorio je ženske likove koje možemo u skladu s Hosleyevim modelom podijeliti u dvije skupine: primarne ženske likove (djevojke, koje pripadaju višem staležu; kurtizane, tj. preljubnice ili otimačice muškaraca; i gospe, odnosno udane mlade žene ili udovice) te sekundarne ženske likove (sluškinje, često se nazivaju i djevojkama ili godišnjicama), a sve njih možemo potom još podijeliti na statične ili dinamične. Obje komedije pune su šaljivih aluzija kojima Držić nastoji prikazati svojedobnu dubrovačku svakodnevicu, vješto se poigravajući suprotnostima i tako gradeći sukobe iza kojih se kriju likovi koji izazivaju komiku, a navedene podjele imaju ključnu ulogu u njezinu postizanju.

Ključne riječi: Marin Držić, renesansni teatar, komedija *Skup*, komedija *Dundo Maroje*, ženski likovi, antiteza.

Summary

In his two comedies *Skup* and *Dundo Maroje*, Marin Držić's female characters can be divided into two groups: primary female characters (girls, who belong to the upper class; courtesans, i.e. adulteresses and homewreckers: and ladies, that is, young married women or widows) and secondary female characters (maids, who also go by "girls" or "godišnjice"): all of them can then also be classified as either static or dynamic. Both comedies are rich in humorous allusions which Držić used in depicting contemporary everyday life in Dubrovnik, skillfully contrasting opposites, building conflicts between characters and, in doing so, creating humour. The aforementioned classifications play a crucial role in accomplishing that.

Key words: Marin Držić, renaissance theater, comedy *Skup*, comedy *Dundo Maroje*, female characters, antithesis.